

SULTAN SALÂHADDİN EYYÛBÎ'NİN ANADOLU'DAKİ TÛRK DEVLETLERİYLE MÛNASEBETLERİ*

ERDOĞAN MERÇİL

Bir Türk devleti olan Zengîler'in hükümdarı Atabey Nûreddîn Mahmûd öldükten sonra (1174), kumandanlarında Salâhaddîn Eyyûbî Eyyûbîler Devleti'ni kurdu. Daha sonra Abbasî halifesi el-Mustazî (1170-1180), Salâhaddîn'in Suriye ve Elcezire hâkimiyetini tanıdı. Salâhaddîn bununla ilgili haberi 12 Şevval 570/6 Mayıs 1175'de aldı ve böylece bağımsızlığını ilan etti.

Bu sırada Doğu ile Batı arasında, zaman-zaman görülen, mücadelelerden biri oluyordu. Hıristiyanlar tertibledikleri Haçlı seferleriyle doğu ülkelerinin bir kısmını ele geçirecek burada krallık ve kontluklar kurmuşlardı. Müslümanlar ise kültür ve medeniyet bakımından üstün olmakla beraber siyasî ve otorite yönünden bir dağınıklık ve gevşeklik içinde idiler. Bu dağınıklık önce Atabey Nureddîn Mahmûd ortadan kaldırmış, ancak onun ölümüyle Orta-doğu'daki İslâm birliği yeniden dağılma tehlikesi başgöstermişti. Bu tebliğimizde Salâhaddîn Eyyûbî'nin Orta-doğu'da İslâm birliğini yeniden gerçekleştirmesi sırasında, Hittin Savaşı öncesi, Anadolu'daki Türk devletleriyle münasebetlerini gözden geçireceğiz.

Salâhaddîn Eyyûbî'nin İslâm birliğini sağlama yolundaki gayretleri sırasında Anadolu'da Türkiye Selçukluları, Artuklular, Ahlatşâhlar ve Erbil Atabeyleri gibi Türk devletleriyle münasebetleri oldu. Salâhaddîn Eyyûbî Haleb'i kuşattığı sırada, şehir halkı biraz direndikten sonra Muharrem 572/10 Temmuz-8 Ağustos 1176 tarihinde Sultan ile bir andlaşma yaptılar. Bu andlaşmanın en önemli maddelerinden biri de; Musullular, Artuklular, Türkiye Selçukluları'nın andlaşmayı geçerli kabul etmeleri ve yeniden anlaşmazlık çıkaracak tarafa karşı diğerlerinin ortak olarak harekete geçecekleri hususunda söz vermeleri idi¹. Bu anlaşmayla Sultan Salâhad-

* Bu tebliğ 7-9 Mart 1988 tarihleri arasında Kahire'de düzenlenen "Nedve Hittin/Hittin Savaşı" konulu sempozyumda okunmuştur.

¹ el-Bundârî, *Sana'l-Bark el-Şâmî*, nşr. R. Şeşen, I, Beyrut 1971, s.217.; R. Şeşen, "İmâd Al-Dîn Al-Kâtib Al-İsfahânî'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle ilgili Bahisler", *SAD*, III. Ankara 1971, s.265.; Aynı mlf., *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti (Hicrî 569-589/Miladî 1174-1193)*, İstanbul 1983, s.45.

dîn'in ilk defa Anadolu'daki Türk Devletleri ile münasebet kurduğu anlaşılıyor. Ayrıca Haleb'in kuzeyindeki Ra'ban, Tell-bâşir gibi bugünkü Türkiye toprakları içinde kalan yerler de Salâhaddîn'in hâkimiyetini tanımışlardı.

Türkiye Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan 13 Eylül 1176'da Myriokephalon savaşında Bizanslılar'ı mağlup etmiş ve çevredeki İslâm hükümdarlarına bu zaferini bildirmişti. Onun bu zaferi bildirdiği hükümdarlar arasında Salâhaddîn Eyyübî'nin de bulunması tabiidir².

Sultan II. Kılıç Arslan da Anadolu'nun birliğini sağlama yolunda faaliyetlerde bulunuyordu. Nitekim o 1178'de Danişmendliler'den Malatya'yı aldı. II. Kılıç Arslan'ın elde ettiği bu başarıdan endişelenen Artuklu Beyleri de Salâhaddîn Eyyübî'ye elçi gönderip, himaye edilmelerini istediler³. Sultan II. Kılıç Arslan'ın Anadolu birliğini sağlama yolundaki faaliyetleri Sultan Salâhaddîn ile arasında bir üstünlük mücadelesinin başlamasına sebep oldu. Nitekim Sultan II. Kılıç Arslan Salâhaddîn Eyyübî'ye bir elçi göndererek Ra'ban kalesi'nin kendisine âit olduğunu ve Atabey Nüreddîn'in kaleyi kendisinin izni olmadan aldığını ve oğlu Melikşâh'ın burasını kendisine geri verdiğini iddia etti. Kale bu sırada Ba'lebek sahibi Şemseddîn b. el-Mukaddem'in elinde idi ve orada naibleri bulunuyordu. Sultan Selâhaddîn Ra'ban kalesi hususunda II. Kılıç Arslan'ın isteğini reddetti. Bunun üzerine II. Kılıç Arslan büyük bir ordu gönderip kaleyi kuşatmaya başladı. Salâhaddîn Eyyübî ona karşı yeğeni Takiyeddîn'i gönderdi. Takiyeddîn beraberinde bin kişilik bir kuvvetle hareket etti. II. Kılıç Arslan'ın kuvvetleri ise 20.000 kişiydi. Süryani Mihail'in ifadesiyle (s. 382), "Her iki taraf da Türk ise de", yapılan savaşta Selçuklu ordusu Takiyeddîn'in kuvvetine mağlup oldu (575/1179-80). Bu olaydan sonra Sultan Salâhaddîn adına Musul veziri Mücahiddîn Kaymaz'a bir mektup yazıldı. Sultan Salâhaddîn'in gayesi ve tahakkuk ettirmeye çalışacağı İslâm birliği'ne ait fikirler burada kendini göstermeye başlıyordu. O bu mektubunda, "Malumdur ki, biz İslâm'ın galip gelmesini, küfrün mağlup olmasını istiyoruz. Müslümanların kâfirlere karşı kuvvetli olmasını, Allâh'ın âdet ettiği üzere İslâm askerlerinin kâfir ordularına muzaffer olmasını istiyoruz. Kılıç Arslan Rumlarla anlaşma yaptı (Myriokephalon sonrası yapılan and-

² J.B.Chabot, *Chronique de Michelle Syrien Patriarche Jacobuti d'Antioche*, Paris 1905, III, s.372-3.; O.Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s.210.; M.A. Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası...* İstanbul 1984, s.142.

³ Bk. Turan, aynı eser, s.211.

laşma kastediliyor)... Allâh bilir ya, onların (yani Selçuklular'ın) heybetini yıkmak ve hatalı fikirlerinden dolayı cezalandırmak istemedik." diyordu⁴.

Bu olaydan kısa bir süre sonra Sultan Salâhaddîn ile Kılıç Arslan arasında yeni bir anlaşmazlık baş gösterdi. Bunun sebebi de Artuklular'dan Hısn Keyfâ hakimi Nûreddîn Muhammed b. Kara Arslan idi. Sultan II. Kılıç Arslan kızını Nûreddîn Muhammed ile evlendirmişti. Nureddin bir süre sonra eşinden bıkmış ve bir muganniye (şarkıcı)ye âşık olmuştu. Kılıç Arslan kızının durumunu öğrenince Artuklu Nûreddin'e elçi göndererek ya evlilik karşılığı aldığı kaleleri geri vermesini, ya da şarkıcı kadından vazgeçmesini istedi. O isteği yerine gelmezse Artuklu ülkesine yürüyeceğini bildirdi. Nûreddin bu tehditten korktu, Sultan Salâhaddîn'den yardım isteyerek onun himayesine sığındı.

Sultan Salâhaddîn ile II. Kılıç Arslan arasında bu konuda elçiler ve mektuplar gelip gitti ise de, anlaşmaya varılamadı. Nihayet Salâhaddîn Haziran 1180'de Selçuklular'a karşı sefere çıktı. O Fırat'ın kollarından Göksu ırmağı kıyısında ordugah kurdu. Artuklu Nûreddîn Muhammed de askerleriyle buraya geldi. Öte taraftan Sultan II. Kılıç Arslan durumun ciddiyetini ve ufukta savaş belirtilerini gördüğü zaman veziri İhtiyâreddîn Hasan'ı bir anlaşma yapmak için Sultan Salâhaddîn'in yanına gönderdi. Vezir İhtiyâreddîn Sultan Salâhaddîn'in savaş konusunda ciddî ve yanındaki ordunun da güçlü olduğunu gördüğünde Salâhaddîn'i en can alıcı yerinden yakalamasını bildi. Selçuklu veziri ona şu şekilde hitab etti, "Sen sultanların en büyük, en şanlı en şöhretlilerinden birisin. Halkın senin Haçlılarla anlaşma yaptığını ve *cihadı* terkedip ülkenin çıkarlarını bir kenara ittiğini ... bütün müslümanlara faydalı bir işten yüz çevirdiğini ... senin ve askerlerinin bir kahbe şarkıcı için yollara düşüp masraflar ettiğini duyması kadar büyük bir kötülük düşünebiliyormusun?. Yarın Allah Taalaya ne mazeret beyan edeceksin?." Sultan Vezir'e "Sen haklısın. Fakat himayeme giren birini yalnız bırakmam doğru olmaz. Nûreddîn ile konuşup anlaşmaya çalış." dedi. Böylece iki müslüman hükümdar arasında bir savaş ve boş yere kan dökülmesi önlenmiş oldu. Neticede iki taraf arasında bir an-

⁴ Bk. *Sana'l-Berk*, s.331-2; Şeşen, "Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", 266-7.; İbn el-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih* (nşr. C.J.Tornberg), Beyrut 1966, XI, s.458/Trk. trc. A. Özyayın, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, İstanbul 1987, XI, s.366.; Şeşen, *Salâhaddîn*, s.46.; Turan, aynı eser, s.211-12.

laşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre de, Nüreddin Muhammed bir yıl sonra Muganniyeden vazgeçerek karısına döndü⁵.

Öte taraftan Birecik emiri Artuklular'dan İlyâs'ın ölümüyle (570/1174-5), yerine oğlu Şihâbeddîn Muhammed (Mahmûd) geçti. Ancak Şihâbeddîn'in Mardin Artuklu hükümdarı II. İlgazî'yi tanımayarak Musul atabeyi İzzeddin Mes'ud'a tâbi olması ortalığın yeniden karışmasına sebep oldu. II. İlgazî bu durumda Birecik'i kuşattı. Şihâbeddîn ise 577/1181-2'de Salâhaddîn Eyyûbî'ye başvurarak ona tabi olduğunu bildirdi ve yardım istedi. Sultan Salâhaddîn Haçlılar ile savaş durumunda bulunduğundan yardım isteğini yerine getirememiş, fakat II. İlgazî'ye kuşatmayı bırakmasını bildirmişti. II. İlgazî buna uymayarak kuşatmayı sürdürdü ise de bir sonuç alamadı⁶.

Daha sonraki olaylar sebebiyle Güney-doğu Anadolu'da Sultan Salâhaddîn'in lehine yeni gelişmeler görüldü. Başta Harran hâkimi Muzaffereddin Gökböri olmak üzere, Artuklu Nüreddin Muhammed, Birecik emiri Şihâbeddîn ve Seruc hakimi İbn Mâlik Sultan Salâhaddîn ile işbirliği yaparak onu Musul üzerine bir sefer teşvik ettiler. Sultan Salâhaddîn bunun üzerine "Birinci Doğu Seferi"ne çıkararak Anadolu'ya girdi. O önce Birecik ve 'Amk'ı aldı. Sultan Salâhaddîn bundan sonra etraftaki beylere ve emirlere mektuplar yazarak kendisine katılmalarını istedi. Ayrıca o bu mektuplarında esas gayesi olan kâfirlere karşı *cihadı* de belirtmekten geri kalmıyor," Kim daveti kabul eder, itaatini bildirirse ve kâfirlerle *cihad* esnasında askerî yardımda bulunmayı kabul ederse ülkesinin masun kalacağını" bildiriyordu. Sultan Salâhaddîn'in Birecik'ten ayrılmasından biraz sonra Artuklu Nüreddin Muhammed itaati kabul ettiğini, kuvvetleriyle yardıma geleceğini bildirdi. Nüreddin buna karşılık, kendisine düşman olan Âmid (Diyarbakir) hâkimine karşı Sultan'dan yardım istiyordu. Sultan da onun da bu şartını kabul etti⁷.

⁵ *Sana 'l-Berk*, 344-347.; Şeşen, "Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", 268-70.; İbn el-Esîr, XI, s.464-466/Trk. trc., XI, s.370-71.; Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi* (Türkçeye çvr. Ö.R.Doğrul), Ankara 1987², II, s.425-6.; Şeşen, *Salâhaddîn*, s.46.; Turan, aynı eser, s.212.; Aynı mlî., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, 168-169.

⁶ Turan, *Doğu Anadolu*, s.167-168. Turan bu eserinde 570 tarihinde Şihâbeddîn Muhammed'in öldüğünü ve yerine oğlu Muineddîn'in geçtiğini zikrediyor. Ancak Şeşen (Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler, s.274 n.85) 570 yılında İlyas'ın öldüğünü ve yerine oğlu Şihâbeddîn Muhammed'in geçtiğini belirtiyor. Şeşen başka bir eserinde (*Salâhaddîn*, s.48) bu şahsı Şihâbeddîn Mahmûd olarak gösteriyor.

⁷ Bk. İmâd el-Din el-İsfahânî, *El-Bark El-Şâmî* (nşr. R. Şeşen) Beşinci Cild, İstanbul 1979, s.8-9.; Şeşen, "Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", 274-75.

Sultan Salâhaddîn ve Eyyûbî ordusu Birecik'den sonra Urfa'ya vararak şehri kuşattı. Neticede şehrin hâkimi Fahreddîn Mes'ud canı ve malını dokunulmamak şartıyla Urfa'yı teslim etti. Sultan buranın idaresini Muzaffereddîn Gökböri'ye verdi. Salâhaddîn buradan sonra Rakka, Habur, Nusaybin gibi müstahkem şehir ve kaleleri aldı. Böylece bütün Elcezire bölgesini işgal eden Sultan ve Eyyûbî ordusu 10 Kasım 1182'de Musul'u kuşattı. Ancak Sultan, şehrin müstahkem olması ve halifenin de bu kuşatmayı uygun görmemesi sebebiyle, başarılı olamayarak Sincar üzerine yürüdü. Çünkü bu kuşatma sırasında Sincar'da bulunan Musul askerleri Eyyûbî ordusunun ikmal yolunu kesmişlerdi⁸.

Sultan Sincar'ı kuşattı. O bu kuşatma sırasında daha önce geçen olayları açıklamak bakımından Halife en-Nâsır (1180-1225)'a bir mektup gönderdi (Şaban 578/Aralık 1182). Salâhaddîn bu mektubda da Musullular'ın İslâm'a aykırı davranışlarından ve İslâm birliğinden söz etmektedir. O önce, "... Maksudımız Musul'daki dine aykırı şeyleri ve haksızlıkları ortadan kaldırmakdı. Zira onlar İslâm'a aykırı davranışlarda bulunarak hıristiyanlardan yardım istediler. Bir kısmı peşin bir kısmı vadeli bir meblağ karşılığında Frankları Şam hudutlarına sefer yapmağa teşvik ettiler" diyerek Musullulardan şikayetçi oldu. Salâhaddîn daha sonra "Sincar fethedilmeden buradan ayrılmamaya kararlıyız. Maksudımız, zulüm karanlığını adâlet sabahıyla aydınlatmak, Müslümanları birleştirmek..." diyor ve İslâm'ın birliğinden bahsediyor. Sultan ayrıca "hadiminizin Magrib'de de askerleri bulunmaktadır. Bu askerlerin fethi Afrika'nın uzak muntukalarına kadar ilerlemiştir ve o memleketlerde İslâm dini tekrar canlanmıştır." diyerek İslâm'a olan bağlılığını gösteriyor⁹. Sincar kuşatması sırasında Ahlatşahlar'ın ileri gelenlerinden Seyfeddîn Begtimur elçi sıfatıyla gelerek Sincar kuşatmasının kaldırılması için aracı olduysa da Ahlatşahlar'ın bu dileği kabul edilmedi¹⁰. Bir süre sonra Musul emîri İzzeddîn'in kardeşi ve Sincar hakimi Emîr-i Emirân Şerefeddîn Hindu b. Mevdud kurtuluş ümidini kesmiş bu sebeble askerleri ve mallarıyla birlikte Musul'a gitmesine izin verilmişti. Böylece Sincar Salâhaddîn'e tâbi oldu (578 Ramazan / 8 Ocak - 6 Şubat 1182). Sultan Salâhaddîn buradan Dara'ya hareket etti. Dara hâkimi Artuklular'dan Şemseddîn Behrâm ona tâbi oldu.

⁸ *el-Berk el-Şâmî*, 9-14.; Şeşen, "Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", 273-78.; İbn el-Esir, XI, s.482-84/Trk. trc., XI, s. 383-4; Şeşen, *Salâhaddîn*, 49.

⁹ Şeşen, "Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", s.283-285.

¹⁰ *el-Berk el-Şâmî*, s.29, 62; Şeşen, "Anadolu tarihiyle İlgili Bahisler", 295-6.; İbn el-Esir, s.488-89/Trk.trc., 388. Krş. Turan, *Doğu Anadolu*, s.98.

Bu sırada kış mevsiminin ortalarına gelindiğinden, Salâhaddîn kışı Harran'da geçirmeye karar verdi ve Zilkade 578/Şubat-Mart 1183 tarihinde adı geçen şehre geldi¹¹. O buradan Hilafet divanı'na bir mektup gönderdi. Sultan bu mektubunda büyük bir tevazuyla önce Halife'ye bağlılığını bildirerek şöyle diyordu, "Hadiminiz, Divan el-Hilafe'nin emirlerini memleketinde tatbik eder. Sizin siyah bayraklarınızı altında *cihad* eder. Maşrık'da ve Magrib'de sizin bayraklarınızı dalgalandırır...". O daha sonra hıristiyanlar ile işbirliği yaptıkları için Musullular'dan şikayet etmektedir¹².

Sultan Harran'da kışladığı sırada Ahlatşahlar'dan Sökmen, Musul emiri İzzeddîn'e mektup yazarak ittifaka davet etti. Bu ittifaka Mardin Artuklularından II. İlgazî ve Dilmaçoğulları'ndan Devletşâh da katıldı. Bu müttefik kuvvetleri Mardin'in Harzem (Kızıltepe) denilen mevkiinde bir araya geldiler (Zilhicce 578/Mart 1183). Onların maksadı Salâhaddîn'i Elcezire'den atmaktı. Sultan Salâhaddîn ve Eyyübî ordusu bu müttefikler üzerine harekete geçti. Ancak müttefik kuvvetleri dağılarak yerlerine dönmüştü. Sultan Salâhaddîn ise Harzem'e kadar ilerleyerek burada birkaç gün konakladı¹³. Böylece Anadolu beyliklerinin Salâhaddîn'e karşı gerçekleştirdikleri ittifak başarısızlık ile sonuçlanmış oldu. Sultan Harzem'de iken, Halife'den Âmid şehrine sahip olması hususunda izin veren menşur geldi. Böylece Âmid şehrinin ele geçirilmesine karar verildi.

Sultan Salâhaddîn Âmid konusunda Artuklu Nüreddîn Muhammed'e söz vermişti. Bu sırada Âmid müstahkem bir şehirdi ve İnalğulları'ndan Mahmûd b. İladı'nın elinde idi. Ancak asıl idareyi yürüten Nisanoğulları'ndan vezir Mes'ud idi. Sultan Salâhaddîn beraberinde Nüreddîn Muhammed olduğu halde Âmid üzerine yürüdü. Salâhaddîn ve Eyyübî ordusu 17 Zilhicce 578/13 Nisan 1183 tarihinde şehri kuşattı. İki taraf arasında şiddetli çarpışmalar oldu. Bir süre sonra şehir halkı savunmayı gevşetti. Çünkü onlar İbn Nisan'ın idaresinden bıktıklarından zulmünden şikayet ediyorlardı. Neticede İbn Nisan yardımsız bırakıldığını, arkadaşlarının kendisini terkettiğini anlayınca kurtuluşu anlaşıldı ve şehir Salâhaddîn'e teslim etti. İbn Nisan üç gün içinde alabildiği kadar mal ve eşya ile şehirden ayrıldı.

¹¹ *el-Berk el-Şâmî*, 21-23 ve 34; Şeşen, "Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", 287-290; İbn el-Esir, XI, s. 487-88/Trk. trc., 387-88.; Ebu'l-Ferec, 429-30.

¹² Şeşen, "Anadolu Tarihiyle ilgili Bahisler", s.291-2.

¹³ *el-Berk el-Şâmî*, 62-65.; Şeşen, "Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", 295-297.; İbn el-Esir, XI, s.489/Trk.trc., XI, s.388-89.; Ebu'l Ferec, 430. Krş. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 98, 198.; Şeşen *Salâhaddîn*, 48-49.

Şehir teslim edilince, Sultan'a "Âmid'deki malların değeri bir milyon dinarı aşar. Bu mallar Nûreddin ile varılan anlaşmanın şartlarına dahil değildir. Onları alıp devletin işlerinde harca. Nûreddin sadece şehirle yetinir" denildi. Sultan bunu kabul etmedi ve şehri bütün zenginlikleriyle Artuklu Nûreddin Muhammed'e bağışlayarak *cömertliğinin ve sözüne sadık kalmanın güzel bir örneğini* verdi. Sultan'ın cömertlik ve ilme gösterdiği saygıyla ilgili bir örnek de, şehirdeki 1.040.000 cildlik kütüphaneyi veziri Kadı Fâzıl'a bağışlamasıydı. Ayrıca bu olaylar "Sultan'ın nazarında dünyanın değerinin hiçliğini göstermektedir"¹⁴.

Bu fetihten sonra çevredeki emirlere ve Halife'ye mektuplar gönderildi. Bu mektuplardan biri Bağdat'da Sâhib Mecdeddin'e yazıldı. Burada da Musul'un İslâm birliğini engelleyen zorluklar çıkardığı belirtildi. Ayrıca 579 yılı Muharrem ayında (26 Nisan-25 Mayıs 1183) Hilafet Divanı'na gönderilen mektupta Âmid'in fethinin bildirilmesi yanısıra başlıca konu yine Musul'dur ve bu şehrin İslâm'ın birliğini engellediği vurgulanmaktadır. Yine bu mektubda *İslâm'ın birliği* sağlandığı takdirde Kudüs'ün fethedileceği ve Mescid el-Aksa'nın kısa zamanda Franklar'dan temizleneceği belirtilmektedir.

Salâhaddin Nûreddin Muhammed'e Âmid'i teslim ettikten sonra ondan sadakat göstereceğine ve kendisine isyan etmeyeceğine dair sağlam bir yemin aldı. Sultan'ın bu yemin sırasında isteklerinden birisi de, *hıristiyanlara karşı yapacağı gazalarda* Nûreddin Muhammed'in askerleriyle yardıma gelmesi idi¹⁵.

Âmid'in zabtundan sonra Sultan Salâhaddin'e itaatini bildiren Anadolu hükümdarlarından birisi de Mardin Artuklu hükümdarı II. İlgazi idi. II. İlgazi de "Askerlerini cihad anında Sultan'ın hizmetine vermeyi kabul etmişti"¹⁶. Salâhaddin daha sonra Ayntab üzerine yürüdü. Buranın hâkimi Nasiheddin Muhammed b.Humartegin de Sultan'a itaatını bildiriyor ve yerinde bırakılıyordu (18 Muharrem 579/13 Mayıs 1183)¹⁷.

Sultan Salâhaddin'in bundan sonraki hedefi Haleb idi ve 21 Mayıs 1183'de adı geçen şehri kuşattı. Neticede Haleb hâkimi II. İmâdeddin

¹⁴ *el-Berk el-Şâmî*, 66-80; Şeşen, "Anadolu tarihiyle İlgili Bahisler", s.293-302.; İbn el-Esir, XI, s.493-94/Trk.trc., XI, s.391-392.; Ebu'l-Ferec, 430-1.; Turan, *Doğu Anadolu*, 99, 170-173.

¹⁵ *el-Berk el-Şâmî*, s.80-81.; Şeşen, "Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", 304-6.

¹⁶ *el-Berk el-Şâmî*, s.97.; Şeşen, aynı eser, 308.; Aynı mlf., *Salâhaddin*, 49.

¹⁷ *el-Berk el-Şâmî*, s.100; Şeşen, "Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", 309.; İbn el-Esir, XI, s.495/ Trk.trc., XI, s.393.; Ebu'l-Ferec, s.431.

Zengi yapılan gizli görüşmelerden sonra Salâhaddîn ile anlaşmayı kabul etti. İki taraf arasındaki anlaşmaya göre II. İmâdeddîn Zengi Haleb'i teslimine karşılık Anadolu'daki Sincar, Habur, Seruc ve Nusaybin'i alıyordu. Ayrıca o da Haçlılar'a karşı yapılan gazalarda askerlerini Sultan'ın emrine vermesini kararlaştırdı (12 Haziran 1183)¹⁸.

Haleb'in Sultan tarafından ele geçirilmesinden en fazla zarara uğrayan taraf Haçlılar idi. Bu şehrin zabtıyla Haçlılar ile iş birliği yapabilecek müslüman muhalefet ortadan kalkıyor ve Sultan Salâhaddîn'e Kudüs yolu açılıyordu. Nitekim Haçlılar'dan önce Antakya Princepsi III. Bohemond durumu anlamış ve Sultan'a elçi göndererek barış istemişti. Salâhaddîn Antakya'nın barış isteğini kabul etti. Onun asıl hedefi büyük darbeyi Kudüs Kırallığına indirmektir¹⁹. Salâhaddîn için "Artık, Filistin'e ve Suriye sahillerine hükmetmeleri İslâmın gözünde sürüp gitmekte olan bir leke, bir haysiyetsizlik teşkil eden yabancı saldırganları (yani Haçlıları) dize getirmek zamanı gelip çatmıştı."²⁰ Nitekim Haleb'in zabtıyla çevre hükümdarlara gönderilen mektuplarda, Sultan hedefini açıkça belirtiyordu. Nitekim o Zabid hâkimi Hutluaba'ya gönderdiği mektubda "... Şimdi cihad için başka taraflardan da asker toplamak, Allâh'ın bizi düşmanlara muzaffer kılacağına dair verdiği vâdi tahakkuk ettirmek, Kudüs'ü fet ederek İslâm'ın muradını elde etmek gerekiyor." diyordu. Yine Hârim'in fethinden sonra çevre hükümdarlara gönderilen mektuplarda işlenen konu; *cihad* dır²¹.

Sultan Salâhaddîn'in Anadolu ile ilgili olaylarda bir ara Harran ve Urfa hâkimi Muzaffereddîn Gökböri ile anlaşmazlığa düştüğünü görüyoruz. Anlaşmazlığın sebebi; Gökböri'nin Sultan Musul'a yürürken vermeyi va'd ettiği 50.000 dinarı ödememesi idi. Ancak Salâhaddîn Elcezire halkının kendisine itaatten ayrılmasından korktuğu için Gökböri'yi serbest bıraktı. Urfa ve Harran tekrar onun idaresine verildi²².

Sultan Salâhaddîn bundan sonra 4 Nisan 1185 tarihinde İkinci Doğu seferine çıkarak Musul'u kuşattı ise de; Güney-doğu Anadolu'daki olay

¹⁸ *el-Berk el-Şâmî*, s.101-110.; Şeşen, "Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", s.309-313, 315.; İbn el-Esîr, XI, s.496-498/Trk.trc.,XI, s.393-5.; Ebu'l-Ferec, 431-433.; Şeşen, *Salâhaddîn*, 49-50.

¹⁹ R.Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbi ve Devlet*, İstanbul 1987, s.81-82.

²⁰ S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* (çvr. Fikret İşıltan), Ankara 1987, II cild, s.365.

²¹ *el-Berk el-Şâmî*, s.112-113.; Şeşen, "Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", s.314.

²² Şeşen, "Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", 329-31, 343.; İbn el-Esîr, XI, s.511/Trk.trc., XI.s.404.; Ebu'l-Ferec, 435.

kuşatmanın yarıda kalmasına sebep oldu. Bu sırada Ahlatşahlardan II. Sökmen öldü. Sultan 21 Temmuz'da kuşatmayı kaldırarak Ahlat'a doğru yürüdü. Çünkü Ahlat'daki taraftarlarından davet mektubu almıştı. Sultan bu yürüyüş sırasında önce Meyyafarikin'i ele geçirerek arkasını emniyete almak istedi. Meyyafarikin hakimi bu sırada Esededdin Yarankuş idi. O kaleyi korumak için mancınıklar kurup hazırlamıştı. Nitekim Sultan Salâhaddin bir aydan fazla kuşatmayla meşgul oldu. Neticede Esededdin Cabalcûr (Capakçur)'un kendisine verilmesi şartıyla Meyyafarikin'i Salâhaddin'e teslim etti. (29 Ağustos 1185)²³. Sultan Meyyafarikin ile meşgul olup zaman harcarken, Azerbaycan Atabeyi Pehlivan'ın Ahlat'a sahip olmak istediği görüldü. Atabey Pehlivan da askerleriyle Ahlat önüne gelmişti. Ancak bu sırada II. Sökmen'in memlûklerinden Begtimur Ahlat'da duruma hâkim oldu. Salâhaddin ve Atabey Pehlivan Begtimur'un Ahlat üzerindeki hâkimiyetini ve tarafsızlığını tanımlarıyla İslâm dünyasında yeni bir savaş ve çekişmeyi önlemişlerdi. Böylece Salâhaddin ve Pehlivan ülkelerine döndüler²⁴.

Daha sonra Musul'un da alınmasıyla "Tunus'dan Hemedan'a kadarki İslâm toprakları Sultan'ın yüksek hâkimiyetini tanıyor, Nüreddin Mahmûd'un ölümüyle parçalanmış İslâm birliği daha da güçlü olarak yeniden kurulmuş oluyordu"²⁵. Sultan Salâhaddin bu olaylardan sonra daha rahat bir ortam içinde Haçlılar ile mücadeleye devam etti. O İslâm birliğini sağlamasının önemli bir sonucu olarak Kudüs'ü ele geçirdi. Ancak Sultan Salâhaddin'in bu sonucu elde etmesindeki en önemli zaferi 25 Rebi II. 583/3 Temmuz 1187'da Hittin'de kazanılmıştı.

²³ Şeşen, "Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", 338-41.; İbn el-Esîr, XI, s.515-16/Trk.trc., XI, s.407-408.; Ebu'l-Ferec, 436.

²⁴ Şeşen, aynı eser, s.340-41.; Ebu'l-Ferec, s.436. Krş. Turan, *Doğu Anadolu*, 100, 113.; Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, s.83.

²⁵ Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, s.84.

